

2-SINF ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLAR ORQALI GRAMMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH

Urgutova Muxlisa Sherali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi 1-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23662711>

Annotatsiya: Ushbu maqolada 2-sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarda grammatik tushunchalarni shakllantirishning pedagogik va metodik jihatlari yoritilgan. Boshlang‘ich ta‘limda grammatik bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, nutqiy rivojlanishi, mustaqil fikrlashi hamda amaliy faoliyatiga muvofiq tashkil etilishi zarurligi asoslab berilgan. Maqolada savol-javob, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Kim tez topadi?”, “So‘zlar zanjiri” kabi interfaol metodlarning ta‘limiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, grammatik qoidalarni yodlash bilan cheklanmasdan, ularni og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalariga e‘tibor qaratiladi. Interfaol metodlarning dars samaradorligini oshirish, o‘quvchilar faolligini ta‘minlash va grammatik bilimlarni mustahkamlashdagi o‘rni yuzasidan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili, 2-sinf, grammatik tushuncha, interfaol metod, morfologik bilim, nutqiy ko‘nikma, pedagogik texnologiya.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические и методические аспекты формирования грамматических понятий у учащихся 2-го класса посредством интерактивных методов на уроках родного языка. Обосновывается необходимость организации усвоения грамматических знаний с учётом возрастных особенностей учащихся, уровня их речевого развития, самостоятельного мышления и практической деятельности. Анализируются образовательные возможности таких интерактивных методов, как мозговой штурм, кластер, вопросно-ответная работа, языковые игры и цепочки слов. Особое внимание уделяется развитию умений применять грамматические правила в устной и письменной речи, а не только запоминать их. Предлагаются методические рекомендации по повышению эффективности уроков, активизации познавательной деятельности учащихся и закреплению грамматических знаний.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, 2-й класс, грамматическое понятие, интерактивный метод, морфологические знания, речевые навыки, педагогическая технология.

Annotation: This article examines the pedagogical and methodological aspects of developing grammatical concepts among second-grade pupils through interactive methods in mother tongue lessons. It emphasizes the importance of organizing grammar instruction in accordance with pupils' age-related characteristics, language development, independent thinking, and practical learning activities. The educational potential of interactive techniques, including brainstorming, clustering, question-and-answer activities, language games, and word chains, is discussed. Particular attention is paid to helping pupils apply grammatical rules correctly in oral and written communication rather than merely memorizing them. The article

also provides methodological recommendations for improving lesson effectiveness, increasing learner participation, and consolidating grammatical knowledge in primary education.

Keywords: primary education, mother tongue, second grade, grammatical concepts, interactive methods, morphological knowledge, language skills, pedagogical technology.

Boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarning savodxonligi, nutqiy kompetensiyasi va til hodisalarini anglash qobiliyatini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, 2-sinf ona tili darslarida grammatik tushunchalarni shakllantirish keyingi sinflarda tilning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini chuqurroq o‘rganish uchun zarur poydevor yaratadi. Mazkur jarayonda o‘quvchilar nafaqat so‘z va gaplarni to‘g‘ri yozish, balki so‘zlarning ma‘nosini anglash, ularning o‘zaro munosabatlarini tushunish hamda fikrni izchil ifodalash ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

Grammatik tushunchalarni o‘rgatish faqat qoida va ta‘riflarni yod oldirish bilan cheklanmasligi lozim. O‘quvchi grammatik hodisani kuzatishi, misollarni taqqoslashi, umumiy belgilarni aniqlashi va o‘z xulosasini ifodalashi kerak. Bunday yondashuv bilimlarning ongli o‘zlashtirilishiga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili va o‘qish savodxonligi fanidan qo‘yiladigan malaka talablarida ham til materiallarini o‘zlashtirish bilan birga, ularni amaliy nutqiy faoliyatda qo‘llashga e‘tibor qaratish muhimdir [3; 16–22-b.].

Bugungi ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga undash va darsga qiziqishini kuchaytirishda interfaol metodlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligini tashkil etishga imkon beradi. Akramovna ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish masalasini yoritib, dars jarayonida faol ishtirokni ta‘minlashga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarning ahamiyatini ko‘rsatadi [1; 598–603-b.]. Orolova, Rakhmanova va Shodmonova ham boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida qo‘llaniladigan interfaol metodlarning ta‘limiy ahamiyatiga e‘tibor qaratadilar [9; 5–13-b.].

Grammatik tushunchalarni shakllantirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish ayniqsa muhim. Ikkinchi sinf o‘quvchilari mavhum grammatik qoidalarni uzoq vaqt davomida nazariy tarzda o‘rganishdan ko‘ra, ko‘rgazmali vositalar, tanish so‘zlar, sodda topshiriqlar va didaktik o‘yinlar orqali bilimlarni samaraliroq o‘zlashtirishi mumkin. Shu sababli grammatik materiallarni hayotiy misollar, rasmlar, matnlar va amaliy mashqlar bilan bog‘lab o‘rgatish maqsadga muvofiqdir. Boshlang‘ich sinflarda morfologik tushunchalarni takomillashtirishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ham grammatik bilimlarni izchil shakllantirish masalasi muhim metodik yo‘nalish sifatida qaraladi [6; 85–89-b.].

Ona tili darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faol va maqsadli tashkil etishga xizmat qiladi [4; 184-b.]. Bunda interfaol metodlar darsning maqsadiga, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga va o‘rganilayotgan grammatik hodisaning xususiyatiga mos tanlanishi zarur.

Grammatik tushuncha til birliklarining muayyan xususiyatlarini anglash, ularni boshqa birliklardan farqlash va nutq jarayonida to‘g‘ri qo‘llash bilan bog‘liq bilimlar majmuasidir. Boshlang‘ich sinflarda bunday tushunchalar bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Dastlab o‘quvchi so‘z yoki gapni kuzatadi, keyin uning muhim belgilarini aniqlaydi, misollarni taqqoslaydi va o‘qituvchi rahbarligida umumiy xulosaga keladi. Keyingi bosqichda esa o‘zlashtirilgan bilimlar mustaqil topshiriqlar orqali mustahkamlanadi.

Ikkinchi sinfda grammatik materialni o‘rgatish jarayonida sodda va tushunarli misollardan foydalanish, bir topshiriqda ortiqcha nazariy ma‘lumot bermaslik hamda yangi bilimni ilgari o‘rganilgan tushunchalar bilan bog‘lash muhimdir. Masalan, o‘quvchilar shaxs va predmetni bildiruvchi so‘zlarni farqlash, harakatni ifodalovchi so‘zlarni aniqlash, birlik va ko‘plik shakllarini kuzatish yoki gap tarkibidagi so‘zlarning vazifasini tushunishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni bajarishlari mumkin. Bunda o‘rganiladigan material amaldagi o‘quv dasturi va darslik mazmuniga mos bo‘lishi lozim.

Morfologik tushunchalarni takomillashtirishga doir tadqiqotlarda so‘zlarning grammatik xususiyatlarini anglash va ularni amaliy faoliyatda qo‘llashga e‘tibor qaratiladi [6; 85–89-b.]. Fe‘l so‘z turkumini interfaol metodlar asosida o‘qitish masalasi ham grammatik bilimlarni faol o‘zlashtirish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir [2; 740–744-b.]. Bu yondashuvlar grammatik tushunchalarni alohida ta‘riflar yig‘indisi sifatida emas, balki o‘quvchining nutqiy tajribasi bilan bog‘liq bilimlar sifatida shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Interfaol metodlar o‘quvchini tayyor ma‘lumotni qabul qiluvchi ishtirokchidan bilimni izlash, tahlil qilish va qo‘llashda faol qatnashuvchi shaxsga aylantiradi. Ularning samaradorligi metod nomining o‘ziga emas, balki dars maqsadi, topshiriq mazmuni, o‘qituvchining yo‘naltirishi va o‘quvchilar faoliyatining tashkil etilishiga bog‘liq.

“Aqliy hujum” metodi yangi mavzuga kirish yoki mavjud bilimlarni faollashtirishda qo‘l keladi. Masalan, o‘qituvchi “Harakatni bildiruvchi so‘zlarga qanday misollar keltira olasiz?” degan savolni beradi. O‘quvchilar yugurdi, o‘qidi, yozdi, kuldi kabi misollarni aytadilar. Keyin misollar birgalikda tahlil qilinib, ularning umumiy belgisi aniqlanadi. Bu jarayon o‘quvchilarning avvalgi bilimlarini yangi grammatik tushuncha bilan bog‘lashiga yordam beradi.

“Klaster” metodida o‘quvchilar markaziy tushuncha atrofida tegishli so‘z va misollarni guruhlaydilar. Masalan, doskaga “Harakat” tushunchasi yozilib, uning atrofida “yugurdi”, “o‘ynadi”, “chizdi”, “o‘qidi” kabi so‘zlar joylashtiriladi. O‘qituvchi misollar asosida so‘zlarning ma‘nosini muhokama qilishni tashkil etadi. Bunda klaster shunchaki so‘zlar ro‘yxati bo‘lib qolmasdan, o‘quvchilarning grammatik belgilarni aniqlashiga xizmat qilishi kerak.

“Kim tez topadi?” metodida o‘quvchilarga so‘zlar yoki gaplar yozilgan kartochkalar tarqatiladi. Ular belgilangan grammatik xususiyatga ega birliklarni aniqlab, tegishli guruhga ajratadilar. Masalan, predmetni bildiruvchi va harakatni bildiruvchi so‘zlarni farqlash topshirig‘i berilishi mumkin. Tezlik bilan birga javobning to‘g‘riligi va o‘quvchining o‘z tanlovini izohlashi ham baholanadi.

“So‘zlar zanjiri” metodida bir o‘quvchi so‘z aytadi, keyingi o‘quvchi esa belgilangan grammatik guruhga mos boshqa so‘zni keltiradi. Masalan, harakatni bildiruvchi so‘zlar ketma-ket aytiladi. Har bir javobdan so‘ng o‘quvchi nima uchun aynan shu so‘zni tanlaganini tushuntirishi mumkin. Bu usul lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik tushunchalarni mustahkamlash va og‘zaki nutqni rivojlantirishga yordam beradi.

Savol-javob va juftlikda ishlash metodlari ham samarali hisoblanadi. O‘quvchilar bir-biriga savol berish, javobni tekshirish va xatoni izohlash orqali bilimlarini mustahkamlaydilar. Bunday ishlar o‘qituvchiga o‘quvchilarning mavzuni qanchalik tushunganini kuzatish imkonini beradi. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarini samarali tashkil etishga doir metodik

qarashlarda ham darsni maqsadli rejalashtirish va o‘quvchilar faolligini ta‘minlashga e‘tibor qaratiladi [8; 65–72-b.].

Interfaol metodlarni samarali qo‘llash uchun darsni o‘zaro bog‘langan bosqichlarda tashkil etish maqsadga muvofiq.

Birinci bosqich — mavzuga tayyorlash. O‘qituvchi rasm, qisqa matn, savol yoki didaktik topshiriq orqali o‘quvchilarning diqqatini yangi mavzuga jalb qiladi. Masalan, “Bolalar bog‘da o‘ynadi” gapidan harakatni bildiruvchi so‘zni topish topshirig‘i beriladi.

Ikkinchi bosqich — kuzatish va muammoni aniqlash. O‘quvchilar berilgan so‘zlarni taqqoslaydilar, ularning ma‘nosi va gapdagi vazifasini muhokama qiladilar. O‘qituvchi tayyor xulosani darhol aytib bermasdan, yo‘naltiruvchi savollar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashiga sharoit yaratadi.

Uchinchi bosqich — tushunchani shakllantirish. O‘quvchilar misollar asosida umumiy belgini aniqlaydilar, o‘qituvchi esa xulosani ilmiy va yoshga mos tilda izohlaydi. Zarur holatlarda jadval, kartochka yoki klasterdan foydalaniladi.

To‘rtinchi bosqich — amaliy mashq. O‘quvchilar yangi tushunchani gap tuzish, so‘zlarni guruhlash, matndan kerakli birliklarni topish va xatolarni tuzatish orqali qo‘llaydilar. Bunday topshiriqlar grammatik bilimning amaliy ko‘nikmaga aylanishiga xizmat qiladi.

Beshinchi bosqich — baholash va refleksiya. O‘quvchilar bajarilgan ishni tekshiradilar, xatolar sababini tushuntiradilar va mavzu bo‘yicha o‘zlashtirgan bilimlarini ifodalaydilar. O‘qituvchi kuzatish natijalariga ko‘ra keyingi mashg‘ulotlarda takrorlash yoki qo‘shimcha tushuntirish talab etiladigan jihatlarni belgilaydi.

Interfaol metodlar barcha o‘quvchilar uchun bir xil natija berishini oldindan kafolatlab bo‘lmaydi. Ayrim o‘quvchilar guruhda faol ishtirok etsa, boshqalari javob berishda qiynalishi mumkin. Shu sababli guruh va juftlik tarkibini o‘zgartirib borish, topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra moslashtirish, har bir o‘quvchiga javob berish imkoniyatini yaratish lozim. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning ehtiyojlari va dars vazifalari bilan uyg‘unlashgandagina kutilgan ta‘limiy natijaga xizmat qiladi [5; 137-b.].

Grammatik tushunchalarning shakllanganlik darajasi o‘quvchining ta‘rifni takrorlay olishi bilangina belgilanmaydi. U grammatik hodisani misolda taniy olishi, tegishli birlikni mustaqil topishi, tanlovini izohlashi va o‘z nutqida to‘g‘ri qo‘llashi bilan ham baholanadi. Shu sababli nazorat topshiriqlarida bir nechta faoliyat turini birlashtirish maqsadga muvofiq.

Masalan, o‘quvchiga qisqa matn berilib, undan harakatni bildiruvchi so‘zlarni topish, ulardan biri ishtirokida yangi gap tuzish va tanlangan so‘zning ma‘nosini tushuntirish topshirilishi mumkin. Bunday topshiriq o‘quvchining grammatik bilimini aniqlash bilan birga, uni amaliy nutqiy vaziyatda qo‘llash qobiliyatini ham ko‘rsatadi. Raqamli yoki an‘anaviy ko‘rgazmali vositalardan foydalanilganda ham asosiy e‘tibor texnik vositaning o‘ziga emas, o‘quv maqsadiga qaratilishi zarur.

Umuman olganda, interfaol metodlar grammatik tushunchalarni o‘zlashtirishda kuzatish, taqqoslash, mustaqil xulosa chiqarish va amaliy qo‘llash jarayonlarini o‘zaro bog‘lash imkonini beradi. Biroq metodlarni tanlashda darslik mazmuni, o‘quvchilarning tayyorgarligi, ajratilgan vaqt va o‘qituvchining metodik mahorati hisobga olinishi lozim. Interfaol yondashuvning asosiy vazifasi darsni shunchaki qiziqarli qilish emas, balki grammatik bilimlarni ongli, izchil va amaliy o‘zlashtirishga ko‘maklashishdan iborat.

2-sinf ona tili darslarida grammatik tushunchalarni shakllantirish boshlang‘ich ta‘limning muhim vazifalaridan biri bo‘lib, u o‘quvchilarning savodxonligi, og‘zaki va yozma nutqi hamda til hodisalarini anglash qobiliyatini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq. Mazkur jarayonda grammatik qoidalarni faqat yod oldirishga asoslangan yondashuv yetarli emas. O‘quvchilar o‘rganilayotgan til hodisasini kuzatishi, misollarni taqqoslashi, uning muhim belgilarini aniqlashi va olgan bilimlarini amaliy topshiriqlarda qo‘llashi zarur.

Interfaol metodlar ana shu vazifalarni amalga oshirish uchun qulay metodik imkoniyat yaratadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Kim tez topadi?”, “So‘zlar zanjiri”, savol-javob va juftlikda ishlash kabi usullar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, o‘zaro hamkorligini rivojlantirish va grammatik bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Biroq ularning samaradorligi metodni shunchaki qo‘llash bilan emas, balki topshiriqlarning aniq maqsadga yo‘naltirilishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi va o‘qituvchining faoliyatni to‘g‘ri tashkil etishi bilan belgilanadi.

Maqola tahlili asosida quyidagi metodik tavsiyalarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, grammatik tushunchalarni o‘rgatishda sodda, hayotiy va o‘quvchilarga tanish misollardan foydalanish lozim. Ikkinchidan, yangi bilimni tushuntirishdan oldin o‘quvchilarning mavjud bilimlarini faollashtirish va mustaqil xulosa chiqarishiga sharoit yaratish zarur. Uchinchidan, har bir interfaol topshiriq grammatik bilimni amaliy nutqiy faoliyat bilan bog‘lashi kerak. To‘rtinchidan, baholash jarayonida faqat to‘g‘ri javob emas, balki o‘quvchining fikrlashi, tanlovini izohlashi va xatolarini tuzata olishi ham hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Beshinchidan, o‘quvchilarning individual farqlarini e‘tiborga olib, topshiriqlarni moslashtirish va har bir bolaning darsda faol qatnashishini ta‘minlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akramovna A. D. Ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish // Ta‘lim iftixori. — 2025. — № 1 (1). — B. 598–603.
2. Normamatovna S. G., Abdualimovna T. D. O‘zbek tili darslarida fe‘l so‘z turkumini interfaol metodlar asosida o‘qitish masalalari // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. — 2026. — № 8 (2). — B. 740–744.
3. Husenovna B. S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili va o‘qish savodxonligi fanidan qo‘yiladigan malaka talablari // IMRAS. — 2025. — J. 8, № 12. — B. 16–22.
4. Cho‘llyeva G. T. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish. — B. 184.
5. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish. — B. 137.
6. Cho‘liboyevna N. H. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida morfologik tushunchalarni takomillashtirish // IMRAS. — 2026. — J. 9, № 4. — B. 85–89.
7. Mamadaliyevna R. N. Ways of effectively organizing mother tongue lessons in primary school // Global Conference on Contemporary Research. — 2026. — Vol. 1, No. 6. — P. 65–72.
8. Orolova I. A., Rakhmanova I. A., Shodmonova S. Sh. The importance of interactive methods used in mother language lessons in the primary classroom // Международная конференция образования, исследований и инноваций. — 2025. — Vol. 1, No. 3. — P. 5–13.
9. Ergashev I. Methodology of teaching the mother tongue in primary grades: A comprehensive approach // Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. — Vol. 12, No. 3. — P. 190–193.